

VAIDA ASAKAVIČIŪTĖ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

LAISVĖS IR PASIRINKIMO SAMPYNA SØRENO KIERKEGAARD'Ø EGZISTENCINĖS KRIZĖS FILOSOFIJOJE

The Tangle of Freedom and Choice
in Søren Kierkegaard's Existentialism Crisis Philosophy

SUMMARY

The purpose of this article is to analyse the philosophical ideas of a famous existentialism father Søren Kierkegaard. Different aspects of *individual liberty* and inward choice problems are raised and investigated in this article. The first part of this paper shows that human freedom for Kierkegaard is not an inevitable human being reality but rather an existential aim and the essence of freedom is comprehended as a permanent perfection of a personality while presenting three human life stages. The second part of the paper discusses the ratio between the *individual liberty* and God. An authentic and deep personal faith in Kierkegaard's philosophy discloses a direct relationship with God, through whom the person is released and uplifted over a rational mind and the *principles of universal* moral norms. We could experience the authentic personal freedom only choosing to live in harmony with God. From this point the main conclusion of this article arises that the *individual liberty problems* in Kierkegaard's existentialism crisis philosophy are deeply interconnected with faith and in this light the essence of freedom, its aim and fulfilment in the existence of human being.

SANTRAUKA

Šis straipsnis skirtas egzistencializmo pirmtako Søren Kierkegaard'ø filosofijos idėjų analizei. Straipsnyje keliamos ir įvairiais aspektais nagrinėjamos asmens laisvės ir vidinio egzistencinio pasirinkimo problemos. Pirmoje dalyje, pateikiant tris Kierkegaard'ø išskirtas žmogaus gyvenimo kelio pakopas, parodoma, kad Kierkegaard'ui laisvė nėra neišvengiama žmogaus būties tikrovė ar duotybė, bet egzistencinė galimybė ir siekiamybė, kurios esmė – nuolatinis aukštesnės būties formos pasirinkimas ir asmens tobulėjimas. Racio-

RAKTAŽODŽIAI: Kierkegaard'as, egzistencija, tikėjimas, laisvė, pasirinkimas, Dievas.

KEY WORDS: Kierkegaard, existence, faith, freedom, choice, God.

nalistinės Vakarų metafizikos suformuota pasaulėžiūra ir moralė, šio mąstytojo akimis žvelgiant, nuasmenina ir įkalina žmogų, todėl Kierkegaard'as iš religinės ir egzistencinės pasaulėžiūros pozicijų ragina pajusti ir suvokti laisvę per tikėjimo patirtį Dievo akivaizdoje.

Antroji straipsnio dalis skirta aptarti laisvės ir Dievo santykį. Autentiškas ir didžiai asmeninis tikėjimas čia atveria tiesioginį santykį su Dievu, per kurį individas išlaisvinamas ir iškeliama aukščiau racionalaus proto reikalavimų ir visuotinės moralės normų. Tad autentišką laisvę išgyvename tik apsisprendami teigiamai savo Kūrėjo atžvilgiu. Iš čia kyla esminė straipsnio išvada, kad laisvės problema subjektyvistinėje Kierkegaard'o egzistencinės krizės filosofijoje glaudžiai siejama su tikėjimu, kurio atžvilgiu atsiskleidžia laisvės esmė, jos vertė, tikslas ir išsipildymas žmogaus egzistencijoje.

Todėl aš kovoju už laisvę, už ateities laikus, už arba – arba.

Tai lobis, kuris yra paslėptas Tavo paties viduje: tai yra arba – arba, kuris iškelia žmogų aukščiau už angelus.

Sørenas Kierkegaard'as

Dabartinėje technologijų plėtojimosi ir vartojimo visuomenėje vis labiau įsigali kritiškai mąstančios asmenybės susvetimėjimas, savivalė, materializmas, tradicinių krikščioniškų vertybių ir tikėjimo aukštesniais idealais neigimas. Tad vėl prasminga grįžti prie iškilų praeities egzistencinės krypties mąstytojų, kurių idėjos skatina permąstyti pamatines gyvenimiškas nuostatas, padeda susivokti būtyje ir sąmoningai pasirinkti teisingą gyvenimo kelią. Sørenas Kierkegaard'as Vakarų filosofijos istorijoje pagrįstai laikomas vienu originaliausių XIX a. mąstytojų, kurio egzistencinės krizės filosofija paliko ryškų pėdsaką ir ligi šiol daro poveikį daugeliui mąstytojų, rašytojų, estetikų, psichologų ir teologų. Juozo Girniaus žodžiais kalbant, egzistencija – tai laiko žodis, o egzistencinė filosofija yra laiko filosofija. Nagrinėjamos idėjos ir problemos Kierkegaard'o filosofijoje atliepia ir dabarties rūpesčius bei aktualijas. Jo filosofijoje galime atpažinti tuos dramatiškus dvasinius virsmus, kurie nuolat vyksta žmogaus gyvenime.

Šio danų mąstytojo idėjos yra įvairiais aspektais aptarinėjamos Lietuvos

filosofų – Antano Andrijausko, Arvydo Šliogerio, Jūratės Baranovos, Tomo So-deikos, Broniaus Kuzmicko, Arūno Sverdiolo, Vytauto Radžvilo, Ritos Šerpytytės ir kitų tyrinėtojų – darbuose. Vienas svarbių kolektyvinių Kierkegaard'o filosofijai skirtų darbų yra Andrijausko parengtas ir išleistas straipsnių rinkinys *Egzistencijos paradoksai: Kierkegaardo filosofijos interpretacijos*¹, kuriame pateikiamas visapusiškas daugelio iškiliausių mūsų filosofų požiūris į šio mąstytojo filosofinį palikimą.

Kierkegaard'as pagrįstai vadinamas „egzistencinės krizės“ epochos pranašu, jis anksčiau nei kiti mąstytojai sugebėjo pajusti artėjančios asmenybės susvetimėjimo epochos keliamus pavojus. Jis įžvalgiai suvokė, kad liberalėjančioje Vakarų modernioje visuomenėje autentiško tikėjimo trūkumas ir nevaržomos laisvės propagavimas veda prie savidestrukcijos ir nuasmeninimo. Tad viena aktualiausių šio mąstytojo veikaluose ir dienoraščiuose keliamų egzistencinių problemų – *asmens laisvė*. Ši problema sutelkia ir kitas pagrindines šio mąstytojo nagrinėjamas idėjas bei jo religijos filosofijos nuostatas.

Individualios egzistencijos ir vidinio asmenybės pasirinkimo svarbą iškeliančioje Kierkegaard'o egzistencinės krizės filosofijoje pagrindinis rūpestis krypta ne į visuomenę, o į konkretaus individo egzistenciją: keliamas principinis reikalavimas, kad asmuo savo laisvę suprastų ne kaip savivalę, o kaip atsakomybę prieš save, prieš kitą, o svarbiausia – prieš Dievą. Kierkegaard'o tekstai skatina savarankiškai mąstyti, nuolat reikalauja naujo supratimo ir kviečia skaitytoją į vidinį atsivertimą, t. y. atsivertimą dialogui su Dievu. Religinis aspektas, kurį galime įžvelgti šio mąstytojo filosofijoje, turi didelę įtaką jo filosofijos aktualumui ir originalumui, kur iškyla paties filosofo asmeninė kova už tikėjimą, už laisvę, už tiesą, už tapimą krikščioniu. Kaip įžvalgiai pažymi Mara Rubene, jam būtų galima taikyti Nietzsche's žodžius apie filosofus, rašančius savo širdies krauju.

Kartu su Arthuru Schopenhaueriu ir Friedrichu Nietzsche Kierkegaard'as tapo įtakingu naujos neklasikinės filosofijos arba, kitais žodžiais tariant, „gyvenimo“ svarbą teigiančios pakraipos, mąstytoju. Šie kokybiškai naujos „subjektyviosios ontologijos“ kūrėjai iš individualistinio gyvenimo prasmės ieškančio mąstymo pozicijų kritikuoja pamatinius Vakarų klasikinės racionalistinės metafizinės ontologijos principus ir kaip priešpriešą jiems iškelia principinį žmogaus būties nesubstancialumą.

Kierkegaard'o propaguojamas individualizmas, laisvės, vidinio pasirinkimo svarbos iškėlimas, siekimas suartinti filosofiją ir literatūrą stipriai jaučiamas prancūziškame egzistencializme, ypač Gabrielio Marcelio, Jeano Paulio Sartre'o,

Alberto Camus, André Malraux, Maurice Merleau-Ponty, Jeano Wahlio ir kitų veikaluose, kuriuose dramatiškai menine literatūrine forma keliamos maišto, absurdo, nusivylimo, gyvenimo prasmės ir laisvės problemos.

Danų mąstytojo kūrybinis palikimas persunktas egzistencinio rūpesčio, nerimo dėl žmogaus likimo. Čia keliamos pamatinės žmogaus būties problemos, kurios neišvengiamai paliečia kiekvieną žmogų, todėl jos yra svarbios ir išliekančios. Individo laisvė ir pasirinkimas yra viena esminių Kierkegaard'o mąstysenų styguojančių problemų, nusidriekusių per daugelį jo veikalų. Analizuojant laisvės sampratą bei su ja susijusius aspektus, pirmiausia reikia aptarti esminę Kierkegaard'o filosofijos kategoriją – *egzistenciją*, kuri yra viso jo mąstymo išeities taškas. Šią kertinę kategoriją ir pagrindines Kierkegaard'o keliamas egzistencines problemas vėliau perima ir savitai transformuoja plati XX a. egzistencialistinė kryptis, todėl nesuklysimė, jei Kierkegaard'ą tituluosime egzistencializmo tėvu². Pažymėtina, kad ši kategorija daugelio sekėjų ir kritikų yra įvairiai interpretuojama, nes sunkiai apibrėžiama racionaliais mąstymo principais. Remiantis paties filosofo įžvalgomis, *egzistencija* gali būti traktuojama kaip unikalios žmogaus būties pagrindas. Žmogus, rašo Kierkegaard'as, kaip „begalybės ir baigtinumo, laikinumo ir amžinumo, laisvės ir būtinumo sintezė yra paradoksali egzistencija.“³ Taigi žmogus pirmiausia pats savaime yra prieštaravimų kompleksas, dėl to nuolat patiria skausmą ir įtampą. Kierkegaard'as bando žmoguje sujungti šiuos tarpusavyje prieštaraujan-

čius gyvenimo fenomenus: laikinumą ir amžinumą, laisvę ir absoliutų tikėjimą į Dievą, griežtą etiką ir laisvą pasirinkimą. Pasvarstykite, kaip jam pavyksta ieškoti šios sintezės.

Anot Levo Šestovo, protas ir etika tapo pabaisos, kurių nenužudęs žmogus negali gyventi⁴. Kodėl, kokią grėsmę ir pavojus filosofas čia išvelgia? Žmogus, siekdamas protu ir mąstymu viską apibrėžti, suprasti, numatyti, sukelia tragišką sąmonės ir tikrovės skilimą bei iš to kylančią įtampą. Atmesdamas sisteminius vokiečių klasikinės metafizikos principus, Kierkegaard'as ieško naujų personalistinių filosofinės minties raidos kelių. „Pagrindinės jo filosofinių apmąstymų temos, – pabrėžia Andrijauskas, – asmens egzistencija, likimas, būties perspektyvos. Kadangi asmenybės tapsmas vyksta kiekvieną gyvenimo akimirka, sugebėjimas suteikti savo egzistencijai prasmę aiškinamas kaip didis menas. Autentiškos filosofijos tikslas yra ne išorinio pasaulio pažinimas, o įsigilinimas į asmenines žmogaus būties peripetijas. Egzistencija Kierkegaardui yra didžiausia mįslė, kurią jis siekia įminti nagrinėdamas vidinį žmogaus pasaulį, asmeninius išgyvenimus.“⁵ Tikrąją žmogaus būties prasmę jis sieja su asmenybės atsigręžimu į savo vidinį pasaulį, tobulėjimu, sugebėjimu rinktis aukštesnę būties formą. Remdamasis savo personalistinėmis religinėmis nuostatomis, danų mąstytojas kritikavo racionalistinę Georgo Vilhelmo Hegelio filosofinę sistemą kaip neturinčią gyvybės žaltčio išnarą. Anot Rubene, „Kierkegardas sieja filosofiją su asmens laisvės teigimu: *tiesos ieškok ne tame, ką tu žinai, bet tame kas esi.*“⁶ Tie-

sa neišsivaizduojama be laisvės, o laisvė – be tiesos. Kierkegaard'as per tikėjimo ir valios laisvės patirtį žmogaus būtyje suvienija ir išlaisvina giliausius dvasinius klodus, kurie atveria unikalią nepakartojamą žmogaus būties egzistenciją. Nuo šiol žmogus nėra tik apibrėžtas faktas, tik mirtingas kūnas, varžomas moralės normų ir apribojimų, kenčiantis nerimą ir baimę, bet jis ieškantis savęs ir save kuriantis, žmogus ne tik kitiems, bet ir pats sau yra paslaptis – Dievo kūrinys nemirtingas ir atviras amžinybei.

Remiantis tuo, kas pasakyta, galima teigti, kad racionalistinio visuotinum principus filosofas laiko ne tik bejėgiais užtikrinti laisvą asmenybės raidą, bet ir lemiančiais jos nuasmeninimą ir suvaržymą. Pasak filosofo, savo egzistenciją žmogui reikia ne suprasti, o gyventi. Kierkegaard'ui paneigus protą kaip vienintelį gyvenimo autoritetą, tikėjimas tampa aukščiausio santykio su tikrove galimybe, kur žmogus tampa absoliučiu, laisvu individu. Tikėjimas, pasak Kierkegaard'o, tai malonė, nes jis ateina iš Dievo ir suteikia tikrąją Tiesą ir Šviesą apie save ir būtį. Taip Kierkegaard'as pastato individą prieš absoliutų pasirinkimą, kuris nulemia visą jo egzistenciją, čia nėra vidurio ir kompromiso, turi arba atmesti, arba tikėti Dievą – tuo, kas nematoma, nesuvokiama, bet amžina ir tikra. Kas ryžtasi šiam absoliučiam pasirinkimui, arba, kitaip tariant, rizikingam „šuoliui į begalybę“, tas pasiekia išsilaisvinimą ir įgyja autentišką laisvą egzistenciją.

Kierkegaard'as, pabrėždamas žmogaus asmenybės tobulėjimo svarbą, pateikia tris tarpusavyje glaudžiai susijusius gyvenimo kelio tarpsnius. Šis pako-

piškumas kartu atskleidžia nelengvą žmogaus kelią laisvės link. Šios trys pakopos priešpriešinamos viena kitai. Jos atskleidžia skirtingą žmogaus egzistavimo kokybę. Kiekvienoje iš šių pakopų individui būdingas savitas gyvenimo būdas, santykis su savimi ir tikrove, savita mąstysena, pasaulėžiūra ir pagrindinės gyvenimo vertybės. Žemiausia – *estetinė* – pakopa įprasmina žavingą grožio ir malonumo iliuzijų kuriamą pasaulį, kur žmogus absoliučiai pasiduoda savo instinktams ir poreikiams, nuolat išgyvena tragišką sąmonės skilimą, nusivylimą ir beprasmiškumą. Kierkegaard'as atkreipia dėmesį į tai, kad „tas, kas gyvena estetinį gyvenimą, visai nesirenka, nes aplinkybės pasirenka jį.“⁷ *Etinė* pakopa yra aukštesnė asmenybės egzistavimo pakopa, ji skatina remtis protu, moralės ir pareigos principais. Tai rimtis ir logika, bet ir čia žmogus jaučiasi nuolat varžomas stereotipų ir primetamų moralinių nuostatų. *Religinė* pakopa tampa aukščiausia asmenybės dvasinio tobulėjimo pakopa, tikrosios laisvės išgyvenimu. Šią nuostatą mąstytojas išsako žodžiais: „Tik religija daro žmogų laisvą ir pačiu žmogumi, nes tikrasis „Aš“ visada yra tai, koks yra „Aš“ tiesiogiai prieš Dievą.“⁸

Apibendrinant šiuos egzistencinius tarpsnius, pasakytina, kad žmogaus asmenybės tobulėjimo kelias – tai žmogaus pastangos atrasti arba atkovoti „savąjį Aš“ – savo tikrąją autentišką laisvę, tiksliau, tai yra individo kelias Dievo link. Vadinasi, laisvė Kierkegaard'ui nėra neišvengiama žmogaus būties tikrovė ar duotybė, tai – egzistencinė galimybė ir siekiamybė. Ir nors laisvės galimybė yra

atvira visiems žmonėms, ne kiekvienas įstengia būti laisvas.

Dar vienas svarbus aspektas, kuris išskyla žvelgiant į minėtas pakopas, yra individo judėjimas „aukštyn“ tobulumo link, laisvės link per *pasirinkimą*. Tad pažymėtina, kad vienas svarbiausių žmogaus būties aspektų, per kurį sklaidžiasi laisvės esmė Kierkegaard'o filosofijoje, yra *pasirinkimas*. Pasirinkimas, kaip subjektyvus vidinis aktas, negali būti apibrėžtas racionaliai ir įvykdomas žmogaus valia. Kitaip sakant, šis perėjimas turi būti pasiektas „priimant sprendimą arba norėjimo aktu“⁹. Kaip taikliai pažymi tyrinėtojas Loius Pojmanas, Kierkegaard'as beveik nesidomi laisve kaip išoriniu veiksniu, bet jam laisvė svarbi kaip vidinis veiksmas, dvasinė būseną, kuri turi ryšį su mūsų ištikimybe, pasiryžimais, tikėjimu. Laisvė – tai daugiau ne tai, *ką* mes darome, bet daugiau tai, *kaip*, dėl *ko* mes darome: mūsų valia *gera* ar *bloga*, kokia yra mūsų pasirinkimų motyvacija ir intencijos¹⁰. Vadinasi, viskas priklauso nuo paties žmogaus, nuo jo apsisprendimo norėti keistis, tobulėti, įveikti save. Pasirinkdamas žmogus renkasi save, skelbia mąstytojas. Ką tai reiškia? Pasirinkimo aktu žmogus keičia save ir pasaulį. Kai mes nesirenkame, ta akimirka praeina ir kiti pasirenka už mus, o mes prarandame save. Taigi pasirinkimas nulemia asmenybės turinį, tai lyg savikūros momentas, tarsi naujo žmogaus gimimas. „Tu kenti sielos skausmus kaip gimdyvė ir atidėlioji sprendimą. Bet tau reikia pagimdyti ne kitą žmogų, bet patį save“¹¹, – rašo filosofas.

Taigi laisvė Kierkegaard'o filosofijoje įpinama į patį valios pasirinkimo mo-

mentą, kuris paskelbiamas vienu svarbiausių žmogaus egzistencijos bruožų. Žmogaus vertybiniame pasirinkime slypi jo santykis su pačiu savimi, su kitu, santykis su pasauliu, o svarbiausia, su Dievu. Per pasirinkimą mes galime pakilti į aukščiausią egzistencijos pakopą, bet taip pat galime iš ten ir nupulti.

Tokia laisvės ir pasirinkimo sampyna atveria naują besikeičiančios ir nuolat kintančios žmogiškosios būties ir tikrovės modelį. Kierkegaard'as savo filosofijoje ragina pajusti laisvę, ją iki galo suvokti ir įsisąmoninti kaip esminį žmogiškosios egzistencijos kūrybos ir tapimo savimi pamatą. Laisvės esmėje glūdi nuolatinis asmenybės gimimas, tapimas, nenutrūkstantis, nuolatos atnaujinamas. „Gyvenimas Kierkegaardui yra menas, todėl ir asmenybės tapimas vyksta visą gyvenimą, kol žmogus pajėgia tobulėti.“¹² Todėl šio mąstytojo filosofijoje laisvė ir asmenybė nesusijusi su jokių sisteminiu loginiu mąstymu. Laisvė reiškia kūrybiškumą, savikūrą, kančią, kovą, tai atvirumas Dievui ir egzistencijos pilnatvė.

Norėdami geriau suvokti kierkegardiškąją laisvės sampratą, pažvelkime į vieno garsių jo sekėjų Sartre'o nuostatą. Šis filosofas reikalavo laikyti save laisvais.

Paties Sartre'o žodžiais kalbant, žmogus yra laisvas, žmogus yra laisvė. Taigi žmogus visada esti pasmerktas būti laisvas¹³. Ką pasakytų Kierkegaard'as apie tokią neišvengiamą laisvės būseną? Neabejotinai atmetų, nes žmogus gimsta, kad absoliučiu pasirinkimu suteiktų savo būčiai laisvę. Protas, įvairūs įvykiai ir aplinkybės, emocijos ir nesėkmės kas akimirką siekia žmogų pavergti, suvaržyti, įkalinti. Todėl žmogus nuolat turi kovoti už savo laisvę, už savo ateitį. Taigi Kierkegaard'as kalba apie laisvę, kurios negalima pažinti, bet kuriai privalome apsispręsti. Žmogus be Dievo neturi gyvenimo krypties, žmogus turi ieškoti Dievo valios jo Paties atžvilgiu. Kūniškos nuodėmės – žemesniojo Paties savivalė ir neklusnumas yra nukreiptos į žmogiškosios egzistencijos naikinimą. Anot filosofo, egzistencinė gyvenimo dilema išreiškiama žodžiai *arba – arba*, kurie turi absoliučią reikšmę, kai vienoje pusėje stovi Dievas, tiesa, teisingumas ir šventumas, o kitoje – geismai ir potraukiai, tamsios aistros ir pražūtis. Atlikęs tikėjimo judesį Dievo link, žmogus skiriasi nuo jo neatlikusiojo tuo, kad pirmasis yra laisva dvasinė būtybė – asmenybė, o antrasis lieka faktine gamtine individualybe.

DIEVAS IR LAISVĖ

Dievas ateina į pasaulį.

Leidžiasi būti pagimdytas, kentėti, mirti ir šis kenčiantis Dievas,

Jis beveik prašo ir meldžia žmogų priimti siūlomą pagalbą!

Išties, jei yra kas nors, dėl ko galima parasti protą, tai dėl šito!

Sørenas Kierkegaard'as

Kierkegaard'ui asmenybė tik pakilusi į trečiąją pakopą yra laisva, nes ji pajėgia atsikratyti savo empirinio, egoisti-

nio ribotumo, suvokti savo nuodėmingumą, kaltę bei Dievo amžinumą. Iš to aiškėja, kad Kierkegaard'o filosofijoje

laisvės tikslas ir esmė suvokiama tik svarstant ją kaip religinę kategoriją, tai yra tik kaip santykį su Dievu. Autentiškas tikėjimas – glaudus individo santykis su Dievu – yra svarbiausia Kierkegaard'o filosofijos ašis. Tikėjimo tema plėtojama visoje Kierkegaard'o kūryboje. Tai aukščiausia vertybė, laisvos valios aktas ir autentiškos tikrovės sąlyga.

Natūraliai kyla klausimas: kaip įmanoma suderinti Dievą ir laisvę? Juk Dievas dažnai klaidingai suvokiamas kaip Tas, kuris griežtais įsakymais varžo žmogaus laisvę. Ieškant atsakymo į šį klausimą, mums reikia pažvelgti į tikėjimo ir proto santykį. Kaip jau buvo minėta, Kierkegaard'as atremia žmogaus egzistenciją ne į ribotą protą, o į begalybę mums atveriantį tikėjimą. Keldamas klausimą, kaip įmanoma tikėti, Kierkegaard'as tvirtina, kad tikėjimą galima atrasti tik praradus protą, nes tikėjimas – tai neįmanomas paradoksas, kurio protas negali suprasti. Iš tikrųjų tikėjimas negali ir neturi pasikliauti protu. Mąstymas nėra religijos draugas, jis yra priešas, nes yra visų abejonių šaltinis ir netikėjimo stimulus¹⁴. Tad kai žmogus apsisprendžia tikėti, jis turi padaryti „šuoį“, kuriuo peržengia protą ir moralės visuotinumą pakildamas į autentiškos laisvės sritį. Tai atskleidžia Abraomo sūnaus aukojimo istorija veikale *Baimė ir drebėjimas*. Abromas čia vadinamas Tikėjimo riteriu. Šis garbingas titulas įrodo, kad riteris jau yra laimėjęs didelę kovą, užtat įgijo šį pripažinimą. Dievas pareikalauja iš tikinčio Abraomo įveikti etinių normų sąlygotą moralinį pasirinkimą, o tai yra laisvė nuo priežasties, etinės, socialinės ir gamtinės priklausomybės. Daugelis racionalių mo-

ralistų, žvelgdami į Abraomo pasirinkimą paaukoti Dievui mylimą sūnų Izaoką, jį pasmerkė, sakydami: jis silpnaproty, jis nori nužudyti sūnų. Taip, rašo Kierkegaard'as, „žmogiškai kalbat, jis yra beprotis ir negali pasidaryti suprantamas kitiems“¹⁵. Niekas nebuvo toks didis kaip Abromas – kas įstengtų jį suprasti?

Danų mąstytojas, analizuodamas šią nerimo ir tragizmo kupiną paradoksalią situaciją, nurodo savitą Rytų Azijos mąstymo tradicijoms artimą sprendimą – *tylq*, nes mes negalime nei įvertinti, nei suvokti kito žmogaus tikėjimo – tai sieloje vykstantis žmogaus ir Dievo asmeninis susitikimas. Todėl „religinėje stadijoje žmogus ir tampa absoliučiu individu, stovinčiu tiesioginiame santykiu su Dievu, kai nebelieka jokių šiam santykiui tarpininkaujančių bendrų principų.“¹⁶ Tikėjimo ir etikos priešprieša, arba, kitaip tariant, suspenduota etika, ir išreiškia tikėjimo paradoksą, kad individas, būdamas absoliučiam santykiu su Absoliutu, tampa aukščiau už visuotinybę. Dievas yra aukščiau bet kurios etikos, gamtos, visos Kūrinijos, o aukščiausia ir absoliuti žmogaus pareiga Dievui – Jį mylėti. Dievas reikalauja absoliučios meilės. Kristaus Evangelijoje pagal Matą skelbiama: „Kas myli sūnų ar dukrą labiau negu mane – nevertas manęs“ (10, 37)¹⁷. Dievas nori iš Abraomo ne gerai apsvarstyto racionalaus etinio sprendimo, bet nusilenkimo savo Kūrėjui, ir Abromas su baime ir drebėjimu atsako Dievui „Taip“ ir, ištiesęs ranką, pakelia peilį nužudyti savo sūnų. Čia nėra vietos abejonei, Kierkegaard'o žodžiais tariant, nors visas pasaulis griūtų, žmogus turi tikėti Dievą. Jokie sunkumai,

skausmai negali palaužti mūsų tikėjimo. Taigi tikėjimas yra absurdiškas, paradoksalus. Tikrai dėl paradokso žmogžudystė gali virsti šventa ir Dievui malonia auka. Kierkegaard'as nedviprasmiškai teigia, kad šio virsmo neįmanoma nei suvokti, nei mąstyti¹⁸. „Mūsų protas negali būti nei prokuroras, nei advokatas, o juo labiau ne Dievo teisėjas.“¹⁹

Kaip pažymi Sodeika, tai specifiškai krikščioniškas religingumas, kurio turinį sudaro tikėjimas tuo, kas neįmanoma, – absurdu. Absurdas yra tai, kad amžinasis ir begalinis Dievas Jėzuje Kristuje virto baigtiniu žmogumi. Kyla sunkiai protu suvokiamas klausimas: kodėl Jis taip padarė? Iš meilės žmogui. Dievo Sūnus tapo visų mūsų tarnu ir prisiėmė visas mūsų nuodėmes, kančias ir sunkumus, kad galėtų mus išlaisvinti, kad dovanotų mums laisvę per Save ir Savyje. Bet ar žmogus tai pasirenka ir tuo tiki? Pats Kierkegaard'as nurodo, kad norint atlikti tikėjimo aktą, reikia užmerkti akis ir su visišku pasitikėjimu iki galo pasinerti į absurda, ir tą akimirką supranti, kad tavo tikėjimas nebėra absurdas. Tikėti absurdiška tik tam, kuris netiki.

Skaitydami Kierkegaard'o tekstus, mes juose galime įžvelgti kančios adoraciją, kuri yra vienas ryškiausių tikrosios religinės egzistencijos bruožų. Gyvenimas tikėjimu visada reikalauja kančios, čia nėra atilsio ir ramybės. Be kančios nėra religinio gyvenimo, nes kančioje religingumas įgauna gyvybę ir jėgą – tai yra tikro krikščionio tapatumas. Kaip tapti krikščioniu – svarbi Kierkegaard'o egzistencinės krizės filosofijos užduotis. Filosofas atvirai kritikuoja tuos, kurie „vaizduojasi esą krikščionimis“, jie tey-

vena estetinėmis ir etinėmis kategorijomis. Estetiškumas tėra burtai, svaigulys, iliuzija, jų tikėjimas tėra tuščia forma, išorinė pareiga ir ritualų vykdymas. Tad kančia veda į tikėjimo autentiškumą, į laisvę, į Dievo artumą, o tai yra pamatinės religinio gyvenimo vertybės. Kai baigiasi kančios, baigiasi ir religinis gyvenimas. Taigi Dievas reikalauja, kad mes dėtume visas pastangas gyventi teisingai ir tikėjimu, bet sykiu suvoktume, jog savo jėgomis, be malonės negalime nieko. Pats filosofas prisipažįsta: visos savo autorinės veiklos metu aš be perstojo buvau reikalingas Dievo pagalbos²⁰. Jis nuolat giliai išgyvendavo savo bejėgiškumą ir menkumą, o kartu nuostabą, džiaugsmą ir dėkingumą Dievui. _

Taigi Dievas kiekvieną žmogų kviečia atiduoti visą save į Jo rankas ir taip įgyti autentišką laisvę. Tą mintį taikliai išsakė Karlas Jaspersas. Juo autentiškiau žmogus laisvas, juo tikresnis jam yra Dievas: „Kai esu laisvas autentiškai, esu tikras, kad toks esu ne pats savaime.“²¹ Taigi santykis su Dievu yra metafizinis šaltinis laisvei kilti ir galimybė jai reikštis žmogaus gyvenime. Dievas teikia žmogui buvimą kaip laisvę. Ką tai reiškia? Tai kūrinio buvimas kartu su Kūrėju, veikimas kartu su Juo, visiškas pasitikėjimas Juo. Tikėjimas kuria santykį, per kurį Dievas ateina į žmogaus gyvenimą ir jam atsiduoda. „Kas gi atsitinka, kai Dievas save įsodina į žmogaus trupumą, jei ne tai, kad jis tampa nauju žmogumi ir nauju indu. Tačiau šis tapsmas – koks jis nelengvas, tarsi sunkus gimdymas.“²² Šis atsidavimas yra ne kas kita, kaip Dievo begalinės meilės kūrinui išraiška. Būti Dievo mylimam yra

pats giliausias žmogaus buvimo pagrindas, jo paskirtis ir tikslas. Tikėjimasampa aukščiausio santykio su tikrove galimybe ir egzistencijos pilnatve. Pasak Jasperso, vedamas Dievo Kierkegaard'as nuolat reflektuodavo savo priklausomybę nuo Dievo, kuris jam suteikia amžiną, nekintantį transcendentinį pagrindą. Priešingai nei moralė, kuri dažnai įvairiais istorijos laikotarpiais kinta, vertybės praranda savo pirminę reikšmę, Dievas niekada nesikeičia. Todėl Kierkegaard'as ir atmeta etinę pakopą, nurodydamas, kad tai nėra tikroji laisvė. Sekti kintančiomis vertybėmis, žmonių nuomone yra laisvės praradimas. Žmogus nieko negali spręsti apie savo teisumą ir etiką – viską lemia Dievo nuosprendis. Dievas yra tikrasis žmogiškojo *Paties* vertės matas, jo veiksmų ir gyvenimo matas. Tikėdamas žmogus pripažįsta šią Dievo svarbą ir atsiduoda Jam arba gali neigti savo ryšį su Dievu – tuomet jis praranda savo laisvą egzistenciją. Be ryšio su Dievu, be tvirto pamato žmogaus egzistavimas anksčiau ar vėliau tampa paviršutiniškas ir beprasmis. Kaip tik tada, kai žmogus tikėjimu atsiliepia į Dievo kvietimą, jis atranda save autentišku krikščionišku būdu, o ne iškreiptai ir nuodėmingai. Individas patiria gilų atsivėrimą gyvenimui. Tai savęs

išsižadėjimas, savo egoizmo ir savimeilės sunaikinimas bei prisiartinimas prie savo giliausios žmogiškosios tapatybės būti Dievo vaiku. Taigi Kierkegaard'o nuostata radikali – žmogus tikrai laisvas tik Dievo akivaizdoje. Tai reiškia, kad laisvės paslaptį patiriame tik apsisprendami teigiamai savo Kūrėjo atžvilgiu.

Taigi Dievo ir žmogaus ryšys dovanuoja laisvę. Tai nėra kažkas, kas nulemta iš anksto. Dievas mus šaukia laisvei ir palieka žmogui rinktis. Tik Dievas veda laisvės keliu, nes Dievas yra Laisvė. Taigi laisvė yra mūsų gyvenimo pašaukimas. Dievas niekada neverčia žmogaus Jį mylėti, nes žmogui pačiam suteikta teisė nuspręsti. Ten, kur nėra laisvės, ten negali būti ir meilės. Vadinasi, pasak Kierkegaard'o, žmogus tikrąją laisvę įgyja tik tikėjimu atsiduodamas Dievo meilei. „Daryk tai, – ragina mąstytojas, – nebijok to daryti, nes iš tiesų tai galima padaryti tik su didžia baime ir drebėjimu.“²³ Pats filosofas prisipažįsta, kad jam dar toli iki tikėjimo, bet keldamas savo filosofijoje *arba – arba* Kierkegaard'as ragina šiam tikėjimo iššūkiui. Tai pasirinkimas tarp būtinybės *būti* arba *nebūti*, kurį turi padaryti pats žmogus²⁴. Filosofas savo tekstuose rašo, kad tikėjimas yra stebuklas, vadinasi, kas gyvena tikėjimu, to gyvenime vyksta stebuklai.

IŠVADOS

Įvairiais aspektais aptarę laisvės ir vidinio asmenybės pasirinkimo sampranos problemas Kierkegaard'o egzistencinės krizės filosofijoje, galime teigti, kad šio mąstytojo veikaluose ryškėja radikalus spekuliatyvios klasikinės metafizikos

nuostatų neigimas ir naujos neklasikinės „subjektyviosios ontologijos“ principų formulavimas. Racionalistinės hėgeliškosios metafizikos principus laikydamas nepajėgiančiais užtikrinti asmenybės kūrybinės laisvės, bet skatinančiais jos nu-

asmeninimą ir susvetimėjimą, šis subjektyvus mąstytojas orientuojasi į nesubstancinę būties sampratą, kur žmogus nėra tik faktas, mirtingas kūnas, varžomas visuomenėje nusistojusių moralės normų, bet jis yra ieškantis savęs ir save kuriantis – Dievo kūrinys, nemirtingas ir atviras amžinybei.

Individo laisvė ir pasirinkimas yra viena esminių Kierkegaard'o nagrinėjamų egzistencinių problemų, nusidriekusių per daugelį jo veikalų. Laisvės idėją filosofas pirmiausia pagrindžia pasitelkdamas pamatinę savo filosofijos kategoriją *egzistencija* ir išskirdamas tris žmogaus gyvenimo pakopas – *estetinę, etinę* ir *religinę*. Šios pakopos savitai atskleidžia asmenybės tobulėjimo ir išsilaisvinimo kelią, tiksliau, kelią Dievo link, kuris yra galutinis visos žmogaus egzistencijos tikslas ir išsipildymas. Taigi Kierkegaard'ui laisvė nėra faktas, neišvengiama žmogiškos būties duotybė, bet egzistencinė galimybė ir siekiamybė. Laisvė nėra pažini, apibrėžiama, ji yra intuityviai patiriama ir išgyvenama, joje glūdi kančia, kova, tapymas, atvirumas Dievui. Todėl Kierkegaard'as kūrybinės laisvės potencialą sieja su asmenybės savikūra, augimu, individo artėjimu prie Dievo, tikėjimo adoracija.

Kitas svarbus žmogaus egzistencijos bruožas, per kurį skleidžiasi laisvės esmė

Kierkegaard'o filosofijoje, yra vidinis egzistencinis ir alternatyvus *arba – arba* kaip asmenybės aukštesnės būties formos *pasirinkimas*. Jis egzistencinėje mąstymo paradigmoje įgauna tiesioginį ryšį su radikaliu gyvenimiškos pozicijos, pasaulėžiūros ir mąstymo pakeitimu. Toks pasirinkimas yra kartu ir asmenybės savikūros momentas, kuris išreiškia autentišką egzistencinį santykį su savimi, kitais, tikrove ir Absoliutu. Vadinasi, Kierkegaard'as pastato žmogų prieš absoliutų pasirinkimą, kuris nulemia visą žmogiškąją egzistenciją. Čia nėra vidurio ir kompromiso, turi *arba* atmesti, *arba* tikėti Dievą.

Laisvės problema glaudžiai siejama su tikėjimu, kurio akivaizdoje ryškėja laisvės esmė, jos tikslas ir išpildymas žmogaus egzistencijoje. Tikėjimu žmogus daro „šuoį“ ten, kur jis visiškai laisvas nuo pasaulio, kartu jam yra atviras, kur jis pasauliui nepavaldu, nes gyvena susijęs su Dievu, kuris yra viso pasaulio Kūrėjas. Taigi individo santykis su Dievu yra metafizinis šaltinis laisvei kilti ir galimybė jai reikštis žmogaus gyvenime. Būtent religinėje pakopoje individas tampa *Pačiu* savimi, per tikėjimą atsiremdamas į jį sukūrusią jėgą ir besąlygiškai įsitvirtindamas Dieve. Tad Kierkegaard'o nuostata radikali – žmogus tikrai yra laisvas tik Dievo akivaizdoje.

Literatūra ir nuorodos

¹ Žr. *Egzistencijos paradoksai: Kierkegaard'o filosofijos interpretacijos*. Sud. A. Andrijauskas. Vilnius: Versus aureus, 2006.

² Pgl. Josiah Thompson, *Kierkegaard A critical biography of the philosopher who has been called the father of Existentialism*. London: Victor Gollancz LTD, 1974.

³ Sørenas Kierkegaardas. *Liga mirčiai*. Iš danų k. vertė J. Adomėnienė. Vilnius: Aidai, 1997, p. 40.

⁴ Лев Шестов, *Киркегард и экзистенциальная философия*. Москва: Прогресс – Гнозис, 1992, с. 52.

⁵ Antanas Andrijauskas, *Neklasikinės ir postmodernistinės filosofijos metamorfozės*. Vilnius: Meno rinkos agentūra, 2010, p. 184.

- ⁶ Mara Rubene, Kierkegaardas: „subjektyvybės riteris“ arba tiesos akimirka. *Dabarties filosofija: iš Esaties į esatį*. Iš latvių k. vertė R. Zajančkauskaitė. Vilnius: Alma litera, 2001, p. 38.
- ⁷ Сёрен Киркегард, *Или – или*. Москва: Мысль, 1993, с. 206.
- ⁸ Ten pat, p. 220.
- ⁹ Samuel Enoch Stumpf, *Philosophy: History and problems*. New York: McGraw Hill Inc, 1989, p. 15.
- ¹⁰ Pgl. Louis P. Pojman, *Kierkegaard on faith and freedom*. Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 1990, p. 49.
- ¹¹ Сёрен Киркегард, *Или – или*, с. 264.
- ¹² Antanas Andrijauskas, S. Kierkegaard. *Pokalbiai apie skandinavų rašytojus*. Vilnius: Pradai, 1998, p. 29.
- ¹³ Pgl. Жан Поль Сартр, *Бытие и ничто*. Москва: Республика, 2000.
- ¹⁴ Pgl. Бернард Эммануилови Быховский, *Киркегор*. Москва: Мысль, 1972, с. 109.
- ¹⁵ Sørenas Kierkegaardas, *Baimė ir drebėjimas*. Iš danų k. vertė J. Adomėnienė. Vilnius: Aidai, 2002, p. 70.
- ¹⁶ Tomas Sodeika, Apie Soreną Kierkegaardą, jo baimę ir drebėjimą. Søren Kierkegaard, *Baimė ir drebėjimas*, p. xxxi.
- ¹⁷ *Naujasis Testamentas*. Iš graikų k. Č. Kavaliauskas. Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija, 1993, p. 47.
- ¹⁸ Arūnas Sverdiolas, Įkandin Abraomo. Sørenas Kierkegaardo antihermeneutika. *Egzistencijos paradoksai: Kierkegaardo filosofijos interpretacijos*, p. 265.
- ¹⁹ Бернард Эммануилович Быховский, *Киркегор*, с. 157.
- ²⁰ Sørenas Kierkegaardas, *Požiūrio taškas į mano autorinę veiklą*. Iš danų k. vertė J. Q. Pons. Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 121.
- ²¹ Karlas Jaspers, *Filosofijos įvadas*. Iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Pradai, 1998, p. 71.
- ²² Sørenas Kierkegaardas, *Filosofijos trupiniai arba Truputis paguodos*. Iš danų k. vertė J. Adomėnienė. Vilnius: Aidai, 1999, p. 58–59.
- ²³ Sørenas Kierkegaard, *Požiūrio taškas į mano autorinę veiklą*, p. 67.
- ²⁴ Mara Rubene, *Kierkegaardas: „subjektyvybės riteris“ arba tiesos akimirka*, p. 45.